

Міма І. В.,кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри права
Навчально-наукового юридичного інституту
Державного університету економіки і технологій
ORCID: 0000-0002-0062-3932

ВИТОКИ ТА ДЖЕРЕЛА РЕЛІГІЙНО-ПРАВОВИХ ТРАДИЦІЙ

Анотація. У статті аналізуються витoki релігійно-правових традицій, що обумовлюється актуальністю дослідження у напрямку ширшого осмислення генезису правових систем та закономірностей їх історичного розвитку. Релігійно-правові уявлення становили один із первинних регуляторів суспільних відносин, формуючи нормативні моделі поведінки задовго до інституціоналізації державної влади та позитивного права. Автором акцентується увага, що саме в межах релігійних доктрин відбувалося закріплення базових категорій справедливості, обов'язку, відповідальності та санкцій, що згодом трансформувалися у світські правові норми. Також, дослідник виокремлює релігійну ідею як початковий, доінституційний виток релігійно-правової традиції, який забезпечує її смислову цілісність, ціннісну спрямованість і здатність до нормативного оформлення. Аналіз релігійних ідей як витоків оновлює розуміння механізму становлення релігійно-правових систем і специфіку сакралізованого нормативного мислення. При цьому автор зазначає, що релігійна ідея є витком релігійно-правової традиції, тоді як релігійний догмат і релігійна норма, релігійна практика виступають формами її нормативної об'єктивації. Методологія дослідження витоків релігійно-правових традицій ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів пізнання, що зумовлено складною, синкретичною природою релігійно-правових явищ. Метою статті є дослідження витоків релігійно-правових традицій з огляду на їх теоретичну значущість для юридичної науки, практичну цінність для вдосконалення правового регулювання та методологічну роль у розвитку міждисциплінарних правових досліджень. За результатами дослідження автором зазначається, що ототожнення витоків із джерелами є методологічно некоректним, оскільки призводить до змішування рівнів аналізу генезису та нормативної структури релігійно-правових традицій. Їх розмежування дозволяє більш точно дослідити процес становлення релігійно-правових систем і виявити механізми трансформації сакральних уявлень у нормативно-правові приписи. Релігійно-правові традиції виникають як історично первинна форма нормативного регулювання, що поєднує світоглядну, ціннісну та регулятивну функції та передують формуванню світського позитивного права. Ключова відмінність між витками і джерелами полягає у їх функціональному призначенні: витoki формують ідеологічне та аксіологічне підґрунтя релігійно-правової традиції, тоді як джерела забезпечують її нормативну конкретизацію та практичну реалізацію.

Ключові слова: релігійно-правові традиції, витoki, джерела, релігійна норма, догма, релігійна ідея, релігійна практика.

Mima I. V. Origins and sources of religious and legal traditions

Abstract. The article analyzes the origins of religious and legal traditions, which is due to the relevance of research in the direction of a broader understanding of the genesis of legal systems and the patterns of their historical development. Religious and legal ideas were one of the primary regulators of social relations, forming normative models of behavior long before the institutionalization of state power and positive law. The author emphasizes that it was within the framework of religious doctrines that the basic categories of justice, duty, responsibility and sanctions were consolidated, which were later transformed into secular legal norms. Also, the researcher identifies the religious idea as the initial, pre-institutional origin of the religious and legal tradition, which ensures its semantic integrity, value orientation and ability to normative design. The analysis of religious ideas as origins updates the understanding of the mechanism of formation of religious and legal

systems and the specificity of sacralized normative thinking. At the same time, the author notes that the religious idea is the source of the religious and legal tradition, while the religious dogma and religious norm, religious practice act as forms of its normative objectification. The methodology for studying the origins of religious and legal traditions is based on a combination of general scientific, special legal and interdisciplinary methods of cognition, which is due to the complex, syncretic nature of religious and legal phenomena. The purpose of the article is to study the origins of religious and legal traditions in view of their theoretical significance for legal science, practical value for improving legal regulation and methodological role in the development of interdisciplinary legal research. According to the results of the study, the author notes that the identification of origins with sources is methodologically incorrect, since it leads to a confusion of the levels of analysis of the genesis and normative structure of religious and legal traditions. Their distinction allows us to more accurately investigate the process of formation of religious and legal systems and identify the mechanisms of transformation of sacred ideas into normative and legal prescriptions. Religious and legal traditions arise as a historically primary form of normative regulation, combining worldview, value and regulatory functions and preceding the formation of secular positive law. The key difference between origins and sources lies in their functional purpose: origins form the ideological and axiological basis of the religious and legal tradition, while sources provide its normative concretization and practical implementation.

Key words: *religious and legal traditions, origins, sources, religious norm, dogma, religious idea, religious practice.*

Постановка проблеми. Глибинне реформування правової системи неможливе без використання правової традиції для теоретичного та практичного вирішення проблеми гармонізації стосунків між державною владою, суспільством та окремими індивідами. І правова ідеологія, і правотворчість, і правозастосування, і тлумачення права залежать від такого культурного чинника як правова традиція, яка у своєму становленні та розвитку також базується на релігійних чинниках. Відсутність єдиного наукового підходу до визначення меж між сакральним регулюванням і зародковими формами позитивного права ускладнює розуміння механізмів трансформації релігійно-правових приписів у світські правові норми та перешкоджає формуванню цілісної концепції походження права. Проблема ідентифікації аксіологічних, соціальних і культурних чинників, що зумовили стійкість релігійно-правових традицій та їх вплив на сучасні правові системи, недостатня систематизація цих чинників призводить до спрощеного трактування релігійно-правової спадщини як рудименту минулого, тоді як у правовій реальності вона продовжує виконувати регулятивну та світоглядну функції. У зв'язку з цим постає наукова проблема вироблення комплексного, міждисциплінарного підходу до дослідження витоків релігійно-правових традицій, який би поєднав історико-правовий, філософсько-правовий та порівняльно-правовий аналіз і дозволив розкрити їх роль у становленні права як соціального регулятора.

Актуальність дослідження витоків релігійно-правових традицій зумовлена необхідністю осмислення генезис правових систем та закономірностей їх історичного розвитку. Релігійно-правові уявлення становили один із первинних регуляторів суспільних відносин, формуючи нормативні моделі поведінки задовго до інституціоналізації державної влади та позитивного права. Саме в межах релігійних доктрин відбувалося закріплення базових категорій справедливості, обов'язку, відповідальності та санкцій, що згодом трансформувалися у світські правові норми.

У сучасних умовах правової та міжкультурної взаємодії, правового плюралізму зростає значення дослідження релігійно-правових традицій як чинника, що впливає на формування правосвідомості, правової культури та моделей правового регулювання в різних правових сім'ях. Наприклад, романо-германська, англосаксонська та релігійно-традиційні правові системи, зберігають елементи нормативних приписів і ціннісних орієнтирів, закладених у релігійно-правових доктринах. Крім того, актуальність такого дослідження посилюється потребою наукового переосмислення співвідношення релігійних норм і світського права в умовах секуляризації та водночас зростання ролі релігійного чинника в публічно-правових і приватно-правових відносинах. Аналіз витоків релігійно-правових традицій дозволяє виявити аксіологічні засади права, сприяє формуванню цілісного уявлення про природу правових норм і під-

вищує рівень теоретичної обґрунтованості сучасних правових концепцій. Таким чином, **метою статті є** дослідження витоків релігійно-правових традицій з огляду на їх теоретичну значущість для юридичної науки, практичну цінність для вдосконалення правового регулювання та методологічну роль у розвитку міждисциплінарних правових досліджень.

Методологія дослідження витоків релігійно-правових традицій ґрунтується на поєднанні загальнонаукових, спеціально-юридичних та міждисциплінарних методів пізнання, що зумовлено складною, синкретичною природою релігійно-правових явищ. Так, наприклад, **порівняльно-правовий метод**, сприяв зіставленню релігійно-правових традицій (зокрема давньосхідних, юдейських, християнських, ісламських) з метою виявлення спільних рис, відмінностей і типологічних моделей нормативного регулювання. Це дозволяє встановити універсальні елементи релігійно-правових традицій та визначити їх вплив на формування різних правових сімей. Для з'ясування змісту та структури релігійно-правових традицій застосовувався формально-догматичний метод, який надав можливість проаналізувати релігійні тексти як джерела нормативних настанов, виявляти їх внутрішню логіку, способи санкціонування та механізми забезпечення виконання. Філософсько-правовий метод використовувався для осмислення аксіологічних засад релігійно-правових традицій, зокрема категорій справедливості, обов'язку, гріха, відповідальності, що дозволило розкрити світоглядні підвалини раннього правового мислення та їх вплив на формування уявлень про право як соціальну цінність. Таким чином, обрана методологія створює наукові передумови для комплексного, неідеологізованого аналізу витоків релігійно-правових традицій, сприяє подоланню методологічних суперечностей у дослідженні походження права та забезпечує теоретичну обґрунтованість отриманих висновків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній юридичній науці відсутній усталений методологічний підхід до дослідження витоків релігійно-правових традицій, що зумовлює наявність концептуальних

суперечностей у трактуванні походження права та його нормативної природи. Домінування позитивістських і секуляризованих підходів призвело до маргіналізації релігійного чинника в історико-правових дослідженнях або до його зведення виключно до морально-етичного феномена, що не відображає реальної регулятивної ролі релігійних норм у ранніх правових системах.

Аналізу зв'язку правових явищ з релігійними традиціями, філософськими ідеями, національно-ментальним чинником тощо присвячені роботи українських та зарубіжних філософів права: О. Бандура, Болдуїн Д., В. Вовка, О. Данільяна, Еліаде М., М. Костицького, Ройце Дж., В. Селиванова, Л. Фуллера, Р. Ціппеліуса, та ін. Що ж стосується опрацювання проблеми витоку та розвитку релігійно-правових традицій як складової правової реальності, то вітчизняними правознавцями цій проблематиці приділено відносно небагато уваги. Окремі аспекти релігійних підстав правової традиції у вітчизняній та зарубіжній юридичній літературі спеціально не досліджувалась. Переважно увага приділялась аналізу правової культури суспільства та впливу релігійних цінностей на її формування та еволюцію. Зокрема, це праці В. Авер'янова, О. Величко, В. Дудченко, М. Козюбри, Ю. Лободи, Л. Луць, П. Музиченка, Ю. Оборотова, М. Орзіха інших. Тоді як сутнісні та змістовні аспекти правової традиції свідчать про нерозривний зв'язок формально-юридичних, морально-етичних та релігійних (духовних) уявлень, положень, норм в її основі. Тож, теоретико-правовий аналіз витоків релігійно-правових традицій сприятиме розширенню розуміння генезису правової системи та виокремленню суттєвих чинників впливу на неї.

Виклад основного матеріалу. Термін «традиція» походить від латинського «traditio» – іменника, що походить від дієслова «trado», яке означає «передаю», і виникло внаслідок поєднання двох семантичних коренів «trans» та «do», у гіпотетичну початкову форму «trans-do», де «trans» означає «поза межами, далі ніж», а «do» означає «даю». Таким чином, іменник «traditio» позначав як акт передачі, так і об'єкт цього акту,

тобто передачу [1, с. 496-501]. Сучасні значення терміна «традиція» в гуманітарних та соціальних науках, а також у повсякденному дискурсі, ґрунтуються насамперед на його діалектичному зв'язку з поняттям сучасності, що виражається в дихотомії сучасність/традиція. Основи діалектики традиції та сучасності можна знайти в процесі формування основ сучасного порядку відносин між членами суспільства. Необхідною умовою нормальної життєдіяльності суспільства є урегульованість, стабільність, узгодженість суспільних відносин, певна гармонія у поведінці людей під час реалізації своїх інтересів [2, с. 7-8]. При цьому суспільні відносини підлягають об'єктивній трансформації та закономірним напрямом зміни з діалектичним зв'язком консервативних та інноваційних елементів у соціальній життєдіяльності суспільства.

Соціальний розвиток, як стан та одночасно характеристика об'єкта, здійснюється через особливий механізм врегулювання суспільних відносин, який забезпечує та підтримує стабільність і безперервність функціонування суспільства як цілісної соціальної системи. Таким механізмом є традиція.

Феномен традиції розглядається вченими-правознавцями переважно у діалектичній єдності логічних та історичних, статичних та динамічних, стереотипних та інноваційних, консервативних та прогресивних основ розвитку суспільства та правової системи [3, с. 122]. Традиція пов'язана з важливими сферами життєдіяльності суспільства, як механізм згрупування, узгодження, закріплення та передання політичних, моральних, правових, релігійних цінностей в межах конкретної національної культури.

Релігійно-правова традиція історично виникла і розвивалась як феномен, соціальним стрижнем якої була релігія як ідеологія та світогляд, що об'єднує народи. Релігійно-правова традиція визначає імперативно-емоційну специфіку релігійно-нормативного регулювання суб'єктів релігійних відносин; є суспільним явищем соціально-регулятивного та інституційного порядку, адже суспільство є соціальною системою, що безперервно розвивається та визначається наявністю різних особливих суспільних явищ, відносин, що

вимагають впорядкування шляхом використання звичайного, релігійного та правового регулювання [4, с. 29].

Генезис релігійно-правової традиції характеризується конкретними процесами становлення, зміни та розвитку цього соціально-правового явища. При цьому мають враховуватись етапи розвитку інших суспільних явищ, які також у свою чергу впливають та визначають напрям розвитку релігійної та правової систем. Це, наприклад, внутрішньо-етичний розвиток (духовно-моральний, інтелектуальний, організаційно-вольовий тощо) та зовнішній (право, як система соціальних норм, спосіб суспільного буття та форма суспільних відносин) [5, с. 140]. Так, чинниками формування релігійно-правової традиції можна вважати наявність певних, властивих тільки їй явищ та процесів, зокрема: 1) геополітичний – є організаційно-адміністративною передумовою формування релігійно-правової традиції [6, с. 171-172]. Передбачає наявність геополітичного розташування релігійно-правової традиції, відповідно до географічного підфактору (Європа, Африка, Азія). У свою чергу, релігійно-ідеологічний імператив визначає ступень релігійно-нормативного впливу релігійно-правових традицій щодо врегулювання суспільних відносин, а також їх зв'язок із світоглядом та свідомістю суб'єктів суспільних відносин; 2) демографічний – збільшення чисельності народу та необхідністю впорядкування поведінки суб'єктів суспільних відносин, соціальних зв'язків на підставі релігійного способу регуляції поведінки; 3) природно-кліматичний – як необхідність пристосування суб'єктів суспільних відносин, у своєму соціальному та духовному житті, відповідно до умов навколишнього середовища. Зокрема, тісний взаємозв'язок екологічного та економічного факторів впливу на релігійно-нормативне регулювання суспільних відносин; 4) інтелектуальний та духовно-моральний – правова система розглядається як духовно-моральний спосіб буття суб'єкта у суспільстві, з відповідним усвідомленням та відповідності совісті взаємодії між суб'єктами суспільних відносин [7, с. 15-20]. Спосіб буття визначає формально-рівні відносини між суб'єктами на умовах розумності, справедливості, гуман-

ності поваги та безпеки; 5) політичний – організаційно-вольова передумова виникнення релігійно-правової традиції. Тобто, здатність суб'єкта суспільних відносин об'єднуватися у соціальні групи зумовлює спосіб організації та функціонування суспільства, соціальної чи правової системи на підставі релігії або права, в результаті, влада набуває статусу легітимної; 6) соціальний – зміни соціальних умов життя спричиняють стратифікацію суспільства [8, с. 112-114]. Релігійно-правова традиція враховує такі соціальні зміни та фіксує їх у своєму функціонуванні, що сприяє впорядкуванню та гармонізації соціальних зв'язків та інститутів; 7) економічний – наявність матеріальних умов становлення релігійно-правової традиції; створення особливих економічних відносин, заснованих на моральних та релігійних нормативах.

Зазначені чинники та умови мають вагоме значення в еволюції історичних форм та типів релігійних правових систем традиційних суспільств. При цьому, особливе місце займає ідеологічний релігійний чинник, зокрема, іудаїзм, християнство, іслам, індуїзм. Цей чинник став вирішальним у формуванні та становленні релігійних держав і релігійно-правових систем, що, у свою чергу, надало можливість сприйняти культурні, релігійно-правові традиції іншим країнам у своєму державно-політичному розвитку. Становлення, розвиток та трансформація релігійно-правових традицій пов'язані із властивостями певного суспільства духовно-культурними цінностями, менталітетом та стереотипами поведінки, морально-релігійними настановами, які властиві конкретному народові, психологічними рисами характеру суб'єктів суспільних відносин та їх буттям, звичками.

Виникнення релігійної правової традиції відображає перетворення релігійного впливу на право з потенційного у реальний, тобто відбувається релігійний вплив на формування та визначення напрямів розвитку державо- та правотворчих процесів, суспільних відносин у соціумі. На підставі домінування певної релігії як чинника становлення та розвитку правової системи, можна виділити релігійно-правові традиції мусульманської, індуської, іудейської правової систем та християнської

групи правових систем. Виникнення таких релігійно-правових традицій може історично збігатися з виникненням держави і права та правових традицій (наприклад, у мусульманстві, де формування ісламської релігії і держави на чолі з пророком Мухаммедом та його нащадками йшло паралельними шляхами, або в іудаїзмі, де, зокрема, Тора є переплетінням релігійних, моральних, правових і навіть технічних приписів, які застосовувались як нормативні регулятори суспільних відносин). Натомість у християнстві ці процеси не співпадають, так як виникнення правової традиції відбулося не раніше III–IV ст. н.е., коли християнська релігія набувала статусу дозволеної та згодом державної, наприклад, у Давньому Римі.

Витоки релігійно-правових традицій слід розуміти як сукупність глибинних, первинних чинників і передумов, що зумовили виникнення сакралізованих форм нормативного регулювання. До них належать світоглядні уявлення, міфологічні та релігійні переконання, соціальна організація ранніх спільнот, ритуальна практика, моральні цінності та архетипні моделі поведінки. Витоки мають доконцептуальний і доформальний характер: вони передують появі чітко структурованих норм і не фіксуються у вигляді систематизованих нормативних текстів. Їхнє значення полягає у формуванні ціннісної та смислової основи релігійно-правової традиції.

Релігійна ідея виступає одним із фундаментальних витоків релігійно-правової традиції, формуючи її світоглядну та аксіологічну основу. На відміну від релігійного догмату чи канонічної норми, релігійна ідея має доктринально неоформлений, узагальнений характер і передуює процесу нормативної конкретизації [9, с. 312]. Вона відображає базові уявлення про сакральний порядок буття, божественне походження соціальних настанов і сенс людської поведінки, що згодом знаходять свій нормативний вираз у релігійно-правових приписах.

Як виток релігійно-правової традиції релігійна ідея виконує смислотворчу функцію, задаючи ціннісні орієнтири для сприйняття соціальної реальності та визначаючи межі допустимого і забороненого. Такі ідеї, як

божественна справедливість, гріховність порушення встановленого порядку, обов'язок покори сакральній волі, формують передумови виникнення нормативних заборон, приписів і санкцій. Саме на цьому рівні закладається розуміння норми не як результату людського волевиявлення, а як трансцендентно зумовленого імперативу.

Релігійна ідея також виконує інтегративну функцію, забезпечуючи єдність релігійної спільноти та легітимацію нормативного регулювання. Вона об'єднує індивідуальні моделі поведінки в цілісну систему сакралізованих приписів, що сприймаються як обов'язкові незалежно від зовнішнього примусу. Таким чином, релігійна ідея створює передумови для формування стійких релігійно-правових традицій, здатних до тривалого відтворення.

Важливою ознакою релігійної ідеї як витoku релігійно-правової традиції є її потенціал до нормативної трансформації. У процесі історичного розвитку релігійні ідеї зазнають інтерпретації та доктринального осмислення, що призводить до їх об'єктивації у формі догматів, священних текстів і канонічних норм. Водночас первинна ідея зберігає свою аксіологічну функцію, визначаючи напрям подальшого розвитку нормативних систем.

Джерела релігійно-правових традицій, натомість, являють собою конкретні форми об'єктивації та закріплення нормативних приписів, через які релігійно-правові норми набувають визначеності, загальнообов'язковості та відтворюваності [10, с. 145]. До джерел належать релігійні догмати, священні тексти, канонічні збірники, рішення релігійних інституцій, доктринальні тлумачення, а також установлені релігійно-правові звичаї. Джерела мають формалізований характер і виступають безпосереднім носієм нормативного змісту.

Релігійна доктрина, так само як і релігійні норми, може бути витком релігійної правової традиції, наприклад, іджма у мусульманському праві, адже містить ключові релігійні ідеї, які визначають напрями розвитку правового регулювання суспільних відносин, що пропонується від імені певної соціальної групи – релігійної громади, її інститутами або окремими релігійними діячами (богословами, теологами). У християнстві, релігійна

доктрина, як система релігійних поглядів на певні суспільні явища, що засновані на уявленні про священне (про гідність, свободу і права людини), втілює доктринальне розуміння церквою цих засадничих для європейського права категорій [11, с. 175].

Релігійний догмат посідає ключове місце у формуванні релігійно-правової традиції, виступаючи первинною нормативно-світоглядною основою регулювання суспільних відносин у межах сакральної системи координат [12]. На відміну від звичаю або моральної норми, догмат характеризується обов'язковістю, безумовністю та незаперечністю, що надає йому високого регулятивного потенціалу та забезпечує стабільність відповідних нормативних приписів.

Як джерело релігійно-правової традиції догмат виконує насамперед установчу функцію, визначаючи фундаментальні уявлення про порядок світу, природу людини, межі дозволеного й забороненого. Саме через догматичні положення формується сакралізоване розуміння норми як божественного веління, порушення якого тягне не лише соціальну, а й трансцендентну відповідальність. Це забезпечує особливий механізм легітимації нормативних приписів, заснований не на державному примусі, а на вірі та авторитеті сакрального.

Релігійний догмат також виступає джерелом нормативної конкретизації, оскільки на його основі формуються приписи, що регулюють сімейні, майнові, ритуальні та кримінально-правові відносини [13, с. 86]. У процесі тлумачення догматичних положень виникають релігійно-правові норми, які набувають відносної формалізованості та системності, що зближує їх із правовими нормами у світському розумінні. Водночас така конкретизація має теологічний характер і підпорядковується авторитету священних текстів і релігійних інституцій.

Особливістю релігійного догмату як джерела релігійно-правової традиції є його стійкість і консерватизм, що зумовлює тривалість існування відповідних нормативних моделей. На відміну від позитивного права, догмат не підлягає довільній зміні, а його розвиток відбувається шляхом інтерпретації, екзегези та

доктринального осмислення. Це забезпечує спадковість релігійно-правових традицій і пояснює їх вплив на формування правових систем навіть за умов секуляризації. Таким чином, релігійний догмат слід розглядати не лише як елемент віровчення, а і як самостійне джерело релігійно-правової традиції, що визначає її нормативний зміст, механізми легітимації та історичну тяглість. Його аналіз дозволяє глибше зрозуміти процеси зародження права, специфіку ранніх форм нормативного регулювання та аксіологічні засади сучасних правових систем.

Релігійно-правова традиція виникає як цілісний соціокультурний феномен, що охоплює релігійні ідеї, вірування, ритуали, моральні уявлення, звичаї та моделі поведінки. Вона формується стихійно, доінституційно, ще до появи чітко сформульованих нормативних приписів. На цьому етапі регулювання здійснюється не через формалізовані норми, а через усталені зразки сакралізованої поведінки. Релігійна норма з'являється пізніше як результат нормативної кристалізації традиції, коли певні елементи поведінки усвідомлюються, закріплюються та проголошуються обов'язковими. Так відбувається об'єктивація релігійно-правової традиції через формалізацію (набуття зовнішньої форми) її змісту у релігійній нормі як її джерела. Релігійна норма виступає безпосереднім джерелом релігійно-правової традиції, оскільки вона забезпечує конкретизацію, закріплення та відтворення принципів, ідей та цінностей, закладених у витоках традиції. На відміну від первинних витоків (релігійної ідеї, світоглядних уявлень, моральних імперативів), релігійна норма має формалізований та нормативний характер: вона визначає конкретні правила поведінки, санкції за їх порушення та механізми забезпечення виконання. Релігійна норма є ключовим джерелом релігійно-правової традиції, оскільки саме через неї витоки традиції набувають формальної, обов'язкової та відтворюваної форми, що забезпечує її стабільність, легітимність і регулятивну ефективність.

Важливим джерелом релігійної правової традиції є релігійна практика, тобто діяльність релігійно вмотивованих осіб, релігійних

громад та їх інститутів (церков, об'єднань тощо), що впливає на формування і функціонування релігійного догмату [14, с. 388]. Релігійно-правові традиції, що сформовані за результатами осучаснення релігійної практики, допомагають зрозуміти релігійні положення та їх інтерпретувати згідно вимог сьогодення. Така потреба викликана тим, що релігійні тексти переважно є не змінними, адже виражають волю Бога, і не можуть бути відкориговані, якщо вони є суперечливими чи такими, що явно не відповідають існуючим реаліям. Більше того, будь-які спроби суттєвого оновлення, модернізування релігійної традиції (у тому числі й правової) завжди наштовхуються на супротив консервативно налаштованої частини релігійних діячів і віруючих. Наприклад жінка не могла бути священиком, тобто не могла навчати віри (1 Тим., 2:12) [15]. На сьогодні ця ідея, є проявом заперечення природної рівності людей, чим пов'язана з правом та не має догматичного підґрунтя, проте зберігається положення у християнстві щодо традиційного висвячення у священний сан тільки чоловіків (винятки становлять окремі протестантські церкви, де наділення жінки священним саном мало місце).

Висновки. Таким чином, аналіз релігійних ідей як витоків релігійних традицій дозволяє глибше зрозуміти механізми становлення релігійно-правових систем і специфіку сакралізованого нормативного мислення. Релігійну ідею слід розглядати як початковий, доінституційний виток релігійно-правової традиції, який забезпечує її смислово цілісність, ціннісну спрямованість і здатність до нормативного оформлення; вона є витком релігійно-правової традиції, тоді як релігійний догмат і релігійна норма, релігійна практика виступають формами її нормативної об'єктивації.

Ототожнення витоків із джерелами є методологічно некоректним, оскільки призводить до змішування рівнів аналізу генезис та нормативної структури релігійно-правових традицій. Їх розмежування дозволяє більш точно дослідити процес становлення релігійно-правових систем і виявити механізми трансформації сакральних уявлень у нормативно-правові приписи. Релігійно-правові традиції

виникають як історично первинна форма нормативного регулювання, що поєднує світоглядну, ціннісну та регулятивну функції та передує формуванню світського позитивного права. Ключова відмінність між витоками і джерелами полягає у їх функціональному призначенні: витoki формують ідеологічне

та аксіологічне підґрунтя релігійно-правової традиції, тоді як джерела забезпечують її нормативну конкретизацію та практичну реалізацію. Витоки відповідають на питання чому виникає релігійно-правове регулювання, тоді як джерела – як і в якій формі воно існує та застосовується.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Klekot E. Tradycja w: *Modi memorandi. Leksykon kultury pamięci*, red. Magdalena Saryusz-Wolska, Robert Traba, współpraca: Joanna Kalicka, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe Scholar. 2014. s. 496-501. URL: <https://cbh.pan.pl/pl/tradycja>
2. Hańderek J. WOBEC TRADYCJI I JEJ DYSKURSÓW: WIELOZNACZNOŚĆ PROBLEMU. *Zarządzanie w Kulturze* 2014. Tom 15. z. 1. s. 1–17. URL: <https://doi.org/10.4467/20843976ZK.14.001.2142>
3. Hugh McFaul. Freedom of Religion and the Invention of Tradition. *Law, Religion and Tradition / Jessica Giles, Andrea Pin, Frank S. Ravitch*. Springer Nature Switzerland AG. 2018. Pp. 119-135. DOI <https://doi.org/10.1007/978-3-319-96749-3>
4. Оборотов Ю. Н. Традиции и новации в правовом развитии. Одесса : Юрид. лит., 2001. 157 с.
5. Calo Z.R. Law and Religion in a Detraditionalized Europe *Law, Religion and Tradition / Jessica Giles, Andrea Pin, Frank S. Ravitch*. Springer Nature Switzerland AG. 2018. Pp. 135-153. DOI https://doi.org/10.1007/978-3-319-96749-3_7
6. Bayraktar M. Mustafa. The Factors Affecting Religious Development in the Context of Religious Education in Turkey. *US-China Education Review A*. March 2017. Vol. 7. No. 3. Pp. 169-177. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/542e/2ae07b5cf303941c89f74a21e7e42d81d00e.pdf>
7. Desroche Henri. Religion et Développement. Le thème de leurs rapports réciproques et ses variations. *Archives de Sciences Sociales des Religions. № 12. Année 1961*. Pp. 3-34. URL: <https://doi.org/10.3406/assr.1961.2719>
8. Дудченко В.В. Традиція правового розвитку : плюралізм правових вчень : монографіяю Одеса : Юрид. л-ра, 2006. 302 с.
9. Eliade M. History of Religious Ideas. Volume 2. From Gautama Buddha to the Triumph of Christianity. The University of Chicago Press. 1982. 576 p. URL: https://www.academia.edu/85647206/A_History_of_Religious_Ideas_Volume_2_From_Gautama_Buddha_to_the_Triumph_of_Christianity
10. Royce J. The Sources of Religious Insight: With a new introduction by Frank M. Oppenheim, S.J. The Catholic University of America Press. Washington. 2001. 309 p.
11. Smith G. Theology and the History of Religion. *The Biblical World*, Vol. 40. № 3. 1912. Pp. 173–183. JSTOR. URL: <http://www.jstor.org/stable/3141429>.
12. Kalinowski W. Ks. Dr, Rychlicki J. Ks. Dr. Podstawy dogmatyki katolickiej. Poznań, 1954. URL: http://msza.net/i/cz08_0.html
13. Baldwin D. Religious Dogma without Religious Fundamentalism. *Journal of Social Sciences*. 2012. № 8 (1). Pp. 85-90. (86). URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/3e43/120700d9fe8cdf3f8017cb4e92f208d948bf.pdf>
14. Fredericks S. Religious Studies and Religious Practice, in Robert Frodeman (ed.), *The Oxford Handbook of Interdisciplinarity*, 2nd edn, Oxford Handbooks; online edn, Oxford Academic, 6 Mar. 2017. 3. Pp. 385-396. URL: <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780198733522.013.31>.
15. Біблія. Новий Заповіт. Перше послання св. апостола Павла до Тимофія. Переклад Івана Огієнка. URL: <http://www.my-bible.info/biblio/ukrainskaya-bibliya/1-poslanie-k-timofeju.html>

Дата першого надходження статті до видання: 11.12.2025

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 15.01.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 17.04.2026